

MONUMENTELE MEMORIALE DIN COMUNA BĂSEȘTI—JUDEȚUL MARAMUREȘ

Zbuciumata istorie a românilor a înscris în paginile sale numele celor ce și-au dedicat viața, uneori jertfind-o, în lupta pentru libertatea, unitatea și independența patriei, România. Faptele acestora rămân pilde de urmat, generație după generație, în efortul poporului nostru spre pace, înțelegere, colaborare și progres. Aceștia ne sînt conducătorii și eroii neamului românesc, ce se bucură de cinstire din partea urmașilor, cinstire exprimată într-o multitudine de forme: una fiind monumentele memoriale ridicate în amintirea lor.

În cele ce urmează ne vom ocupa de monumentele memoriale, șapte a număr, existente în satele comunei Băsești. Trei dintre acestea îl evocă pe George Pop de Băsești, unul îl readuce în memoria noastră pe Francisc Hossu-Longhin, iar alte trei sînt dedicate eroilor căzuți la datorie în cele două războaie mondiale.

George Pop de Băsești s-a născut la 1 august 1835, într-o familie de vechi nobili români¹, Școala, începută în Băsești, o continuă la Baia Mare, apoi la Oradea, unde a urmat și studiile de drept, încheiate în 1859. Din anul următor „ia parte la lucrările județului său, ca primpretor, apoi ca judecător la scaunul orfanel, în urmă la cel județean”². Începînd cu anul 1872 și pînă în 1881 va fi deputat în parlamentul din Budapesta, unde își manifestă împotrivirea față de dualismul austro-ungar³. Tot acum s-a convins că românii, din Imperiu, pentru a-și dobîndi drepturile, răpite lor de-a lungul secolelor, trebuie să acționeze uniți din punct de vedere politic. În acest sens, cu ocazia adunării generale a „Astrei”, din anul 1880, de la Turda, are „inițiativa contopirii organizațiilor politice ale ardelenilor, cu cele ale bănățenilor și ungurenilor”⁴. De acum și pînă în anul 1918 va fi personalitatea politică de mare prestigiu, implicată în toate evenimentele importante ale românilor din imperiul dualist: în mișcarea memorandistă, în viața Partidului Național Român din Transilvania, fiind președinte ales din anul 1905, în lupta împotriva tendințelor de deznaționalizare, de pildă, prin înființarea, în anul 1912, contrar voinței românilor, a episcopiei așa-zisă greco-catolică de limbă maghiară, de la Hajdudorog. Meritele sale sînt deosebite și pe tărîmul activității de emancipare culturală și economică a românilor ardeleni. Astfel, pe plan cultural a sprijinit financiar învățămîntul și presa românească din Transilvania și Ungaria, acorda premii pentru învățători, burse pentru elevi și studenți. A fost membru fondator al „Astrei”, ales în anul 1969 de adunarea generală de la Șomcuta Mare⁵. În vederea emancipării economice a țăranilor a scris pentru ei, în anul 1884, lucrarea de popularizare „Economia cîmpului”, iar în anul 1905, Partidul Național Român, sub președinția sa, a inclus în program un punct ce prevedea împroprietărirea țăranilor. Peste doi ani, în 1907

¹ Familia Pop avea diplomă de innobilare din anul 1676, de la principele Ardealului Mihai Apafi. Amintim că dintre ascendenți „Ștefan a lui Dumitru cîștigă diploma de nemeșie”, Grigore Pop a fost protopop, iar Petru Pop cel Bătrîn a deținut funcțiile de primpretor, casier și apoi vice-comite. cf. I. Ardelean senior, *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni*, Zalău, 1938, p. 131.

² Ibidem, p. 132—133.

³ Trofin Hăgan, I. S. Mureșan, V. Achim, V. Căpîlnean, *Maramureșul și Unirea 1918*, Baia Mare, 1968, p. 106—107.

⁴ Gh. Preda, *Figuri și fapte pilduitoare din trecut. Gheorghe Pop de Băsești*, în „Transilvania”, an. 66, nr. 5/1935, p. 291; T. Hăgan și colab., *op. cit.*, p. 108.

⁵ Gh. Preda, *loc. cit.*, p. 291.

a avut o atitudine favorabilă, o deplină înțelegere față de țăranii răsculați din România, inițind un ajutor financiar pentru familiile celor închiși sau asasinați⁶.

Trăind în mijlocul poporului George Pop de Băsești s-a identificat cu interesele acestuia, considerând că averea lui aparține neamului românesc, așa cum rezultă din cele spuse de fiica sa, Elena, în jurul anului 1930, relatind că, prin anii 1874—1878, o îndemna să nu fie „risitoare”, precizind următoarele: „apoi, fiica mea trebuie să știe, de acum și pentru totdeauna, că ea este fiica săracă a unui neam și mai sărac, Tot ce ne aparține, nu este al nostru, ci al neamului. Trebuie să cruțăm, deci, tot banul pentru nevoile lui”⁷.

Ideea, că averea sa aparține națiunii române, o confirmă și în anul 1914, cind, prin testament, o donează Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș, pentru a se constitui în „Fundațiunea George Pop de Băsești și fiica sa Elena”, fundația care să contribuie la „promovarea culturii, poporului român”. Evaluată, în acel an, averea lui se ridica „la patru milioane de coroane”⁸.

Angajat în lupta pentru drepturile românilor, George Pop de Băsești nu a confundat niciodată poporul maghiar cu guvernele sale de la Budapesta sau cu nobilimea și virfurile claselor dominante și nici cu funcționarii din comitate. A militat pentru o bună colaborare între cele două popoare, principiu după care s-a condus în viață. E suficient să amintim ce-i scria, între altele, prietenului său Szikszai Lajos, la 17 ianuarie 1881; „ungurii — afirma el — nu pot trăi decit cu românii. Dacă aceste două națiuni nu se înțeleg, și ele își sapă una celeilalte mormintul, atunci cei cari vor jubila veseli, în urma lor, vor fi slavii și nemții”⁹.

Ca o recunoaștere a întregii sale activități, depusă în slujba națiunii, la 1 decembrie 1918, este ales președinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, „la care au luat parte 100.000 de țăranii și intelectuali și 20.000 de muncitori”¹⁰. Din cuvintarea de atunci a lui George Pop de Băsești menționăm afirmația că: „Națiunea română la toate evenimentele mari istorice, în trecut și astfel și astăzi (1 decembrie 1918 n.n.) s-a adunat pentru a decide asupra sortii sale”¹¹.

La cei 83 de ani, i-a fost dat lui George Pop de Băsești să trăiască cel mai important eveniment din viața sa, din istoria Transilvaniei și a națiunii române, eveniment pe care l-a visat și pentru care a luptat, Unirea pentru totdeauna a acestui pământ românesc cu țara mamă. Se încheia atunci procesul de constituire a statului național unitar, România Mare.

După o viață întreagă închinată slujirii intereselor poporului român și cu conștiința datoriei împlinite, la 23 februarie, George Pop de Băsești trece în eternitate. Dar, dacă guvernele Ungariei și autoritățile maghiare locale l-au urmărit cu ura lor cit a trăit, apoi nici mort nu l-au iertat. Ca urmare „la 26 februarie, cortegiul mortuar al marelui român, George Pop de Băsești, a fost atacat de secui cu focuri de mitraliere. A trebuit să intervină trupele, ce făceau garda liniei de demarcație din apropiere, ca să gonească bandele de sălbatici cari nu știau să cruțe nici măcar morții”¹². Trupelor din zonă li s-a alăturat, în această acțiune, încă un pluton militar sosit în Băsești cu o misiune specială. Despre prezența subunității respective acolo a vorbit, în toamna anului 1977, chiar comandantul ei, pe atunci locotenent, Victor Popescu¹³.

Plutonul militar respectiv a fost trimis la Băsești pentru a-l însoți, la Cluj, pe George Pop de Băsești, președintele Partidului Național român, „ca, în calitatea ce avusese la Alba Iulia, să prezinte și să susțină cauza noastră în fața comisiei interaliată de anchetă”. Venerabilul

⁶ T. Ursu, Atitudinea lui George Pop de Băsești față de răscoala din 1907, în *Acta MP*, X, 1986, p. 323—329.

⁷ I. Georgescu, *George Pop de Băsești 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 342.

⁸ Ibidem, p. 344.

⁹ Ibidem, p. 320.

¹⁰ T. Albani, *Leul de la Sișești*, Oradea, 1936, p. 189.

¹¹ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 172.

¹² C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, Ediția a II-a, III, București, f.a., p. 398.

¹³ V. Popescu (29.1.1896—20.08.1986) a fost veteran al celor două războaie mondiale. Fronturile ambelor conflagrații l-au purtat, în luptele date pentru alungarea dușmanilor din țară, pe teritoriul județelor Maramureș și Satu Mare. În august 1945 s-a stabilit definitiv în orașul Satu Mare. În anul 1974 a fost înaintat la gradul de general maior. Autorul rindurilor de față l-a însoțit pe gen. m. r. V. Popescu, în data de 27.II.1977, de la Satu Mare la Băsești și înapoi. Fusese invitat la festivitatea de dezvelire a bustului „George Pop de Băsești” din centrul comunei. Menționez că gen.m.r. V. Popescu a mai fost invitat de încă două ori în județul Maramureș participind la manifestări culturale de la Sișești și Baia Mare.

bărbat însă a decedat curînd și „cu acest prilej — spune V. Popescu — a trebuit să-i protejezi înmormîntarea împotriva forțelor reacționare ungare, care se găseau instalate aproape de liziera satului Băsești, de unde au deschis foc asupra cortegiului funerar. Atît de mare era ura pe care o nutreau împotriva acestui mare român, încît nu i-au respectat nici liniștea înmormîntării”¹⁴. De fapt capii reacțiunii, auzind de acest deces, spusese: „La înmormîntarea lui George Pop de Băsești vom fi și noi de față”¹⁵. Și i-au respectat sinistrua promisiune, încercînd să comită încă o mirșăvie. Însă riposta hotărîtă a soldaților români a evitat un masacru, așa cum au avut loc în zeci de localități românești din Transilvania, în perioada decembrie 1918 — mai 1919, cînd trupele ungare au fost alungate de pe pămîntul românesc*. La 1 mai 1919 trupele române ajung la riul Tisa, traversîndu-l în zilele următoare și înaintînd spre Budapesta, pe care o ocupă la 4 august.

George Pop de Băsești a fost o prezență activă în mijlocul românilor aproape 60 de ani, timp în care și-a cîștigat respectul acestora. Ca urmare, amintirea lui a rămas vie în memoria națiunii sale, care l-a evocat mereu de atunci: mai întîi cei ce l-au cunoscut direct, apoi generațiile care îi știu activitatea pe baza cercetării actelor și documentelor vremii.

Astfel, în anul 1935, cu ocazia aniversării centenarului nașterii sale, despărțămîntul central județean Sălaj propunea dezvelirea unei plăci „comemorative pe casa din Băsești, în care a trăit și murit Badea George Pop de Băsești”¹⁶, imortaliza personalitatea acestui mare luptător, considerat cu drept cuvînt ca un erou național. „...”¹⁷. Același despărțămînt al „Astrei”, în anul 1936, „a început colectarea sumelor pentru ridicarea unui monument la Zalău, lui George Pop de Băsești, marele român al cărui cult e atît de viu în această regiune”¹⁸. Nici una din cele două propuneri nu s-au materializat atunci.

Am văzut mai sus în ce condiții a avut loc înmormîntarea lui Badea George; „sub ploaia de gloanțe dușmane”. Peste patru ani, însă, la inaugurarea monumentului memorial-funerar din 4 aprilie 1923, și-au trimis reprezentanți: guvernul, adunarea de deputați, senatul, presa, „Astra”, „apoi nenumărate școli de toate gradele, și popor de rînd. Corespondenții ocazionali ai ziarelor socotesc la peste 15.000 numărul celor întruniți atunci la Băsești”¹⁹. Numărul participanților se datora renumelui celui omagiat, dar și faptului că însăși el se considera ca aparținînd poporului. În timpul vieții își exprimase următoarea dorință: „să mă îngropați lîngă ai mei și în mijlocul poporului, cu care am trăit, am muncit și m-a ascultat”²⁰.

Monumentul, ridicat de fiica sa Elena, se află în cimitirul din Băsești, alături de alte cinci morminte²¹, toate fiind împrejmuite cu un gard din stîlpi de beton și fier forjat. Postamentul din piatră de carieră, înalt de 70 cm, susține un obelisc din marmoră neagră, înalt de 220 cm, ornamentat cu o mulară. Întregul monument este bine conservat, inclusiv inscripția de pe latura de nord, care ne face cunoscut că: „Aici își doarme somnul de veci George Pop de Băsești, președinte al Partidului Național Român și al istoricei adunări de la Alba Iulia, unde a proclamat unirea tuturor românilor. Născut la 1 august, 1835, trecut la vecinicie la 23 februarie 1919, sub șuierul gloanțelor săcuiești, apărut de armata română liberatoare.

Domnul a chemat pe robul său căruia i s-a dat să vadă desrobirea neamului”.

Am arătat mai sus că, în anii 1935 și 1936 au fost unele intenții de a i se ridica, lui George Pop de Băsești, două însemne memoriale. Întențiile de atunci au rămas dorințe neimpli-

¹⁴ General maior r. V. Popescu, 60 de ani de la înfăptuirea statului național unitar român — Evocări, — în *Marmăzia*, IV, 1978, p. 212. Comisia de anchetă venise la Cluj din partea Conferinței ambasadurilor din Paris, „ca urmare la reclamația făcută împotriva noastră de reacțiunea ungară, care se împotriva la unificarea noastră națională” (loc. cit.).

¹⁵ I. Ardelean senior, *op. cit.*, p. 145.

¹⁶ Gh. Moga, H.P.-Petrescu, *Activitatea regionalelor și despărțămîntelor*, în „Transilvania”, 66, nr. 4/1935, ip. 212.

¹⁷ Gh. Preda, *loc. cit.*, p. 292.

¹⁸ I. Br., *Spicuri din activitatea despărțămîntelor*, în „Transilvania”, 68, nr. 5/1937, p. 41.

¹⁹ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 363. Cu acest prilej i se aduce și decorația de „membru al ordinului «Coroana României în grad de Mare Cruce», ce i s-a acordat de rege în data de 11 decembrie 1918. Cf. I. Georgescu, *op. cit.*, p. 213.

²⁰ Ibidem, p. 363.

²¹ Raportate la mormîntul lui George Pop de Băsești cele cinci morminte sînt dispuse astfel: la sud două, ale părinților, la vest al soției, iar la nord al Elenei și al ginerelui, Francisc Hoss-Longin, Meoționăm că mormintele părinților și al Elenei nu au pietre de căpătii.

nite zeci de ani. Acum, însă, ambele însemne se află în localitatea sa natală, dorințele fiind împlinite la mai bine de trei decenii de la formularea lor.

Astfel, o placă comemorativă, din bronz de 95/60 cm, cu portretul său în basorelief, realizată de plasticienii băimăreni Traian Moldovan și Ștefan Șainelic, este fixată pe un soclu din beton²², înalt de 255 cm, aflat în curtea casei memoriale „George Pop de Băsești”²³. Atît soclul cît și placa au fost terminate în anul 1968, dar dezvelirea însemnului memorial a avut loc în anul 1973, la a 55-a aniversare a unirii Transilvaniei cu România²⁴. Monumentul, bine conservat, are următoarea inscripție: „În această casă a trăit George Pop de Băsești (1835—1919), luptător de frunte pentru înfăptuirea statului național unitar”.

Centrul comunei este dominat de „Bustul George Pop de Băsești”²⁵. Monumentul are înălțimea de 360 cm, din care bustul, turnat în bronz, are 105 cm. Postamentul monumentului are plan pătrat cu latura de 430 cm, iar soclul, înalt de 205 cm, are formă paralelipipedică de bază tot pătrată, de 80 cm latura. Aceste părți ale monumentului sînt construite din beton armat și au fost acoperite cu plăci de marmură labă²⁶. Pe latura de sud a soclului, pe o placă de marmură neagră, de 30/70 cm, citim inscripția: „George Pop de Băsești 1935—1919”. Încă o inscripție se află pe partea dorsală a bustului: „Năstase Iustin 1975”, indică numele sculptorului și anul realizării operei de artă.

Dezvelirea monumentului a avut loc în data de 27 noiembrie 1977, în prezența unui număr public²⁷. Festivitatea grandioasă, pătrunsă de un fierbinte patriotism, a prilejuit evocarea vieții și activității lui Badea George, viață care a coincis cu perioada cea mai frămîntată din istoria Transilvaniei, încheiată la 1918 cu Marea Unirea, visul secular al tuturor românilor.

Monumentele închinat lui George Pop de Băsești, prezentate mai sus, sînt dovezi grăitoare că poporul român cinstește personalitatea sa de excepție, al cărui nume este gravat cu litere de aur în conștiința și istoria neamului românesc.

În vecinătatea monumentului lui George Pop de Băsești, un monument-funerar²⁸ asemănător amintește de cel care a fost Francisc Hossu-Longhin, personalitate de seamă a vieții politice românești din Transilvania. Francisc Hossu-Longhin s-a căsătorit cu Elena (1860—1940), fiica lui George Pop de Băsești, în anul 1892. Familia sa, cu ascendenți în localitățile Răstoci (jud. Sălaj) și Mesteacău (jud. Maramureș), ce aparțineau fostului domeniu al Cetăției de Piatră (Chioar n.n.), aparținea „păturii românești mijlocii, cu îndepărtate origini nobiliare”²⁹.

²² Proiectul soclului aparține sculptorului Traian Moldovan, iar construirea lui T.C.M.-ului Baia Mare—șantier Cehu Silvaniei.

²³ Casa memorială „George Pop de Băsești” a fost inaugurată în anul 1976 și adăpostește o expoziție, privind aspecte din viața și activitatea lui George Pop de Băsești, realizată pe baza tematicii lucrată de Viorica Ursu, muzeograf principal la Muzeul județean Maramureș, șefa secției de istorie. Casa memorială a fost reparată în anii 1988 și 1989, apoi a fost organizată și deschisă expoziția mai sus amintită. În curtea casei se află cinci castani, și ei cu valențe memoriale. Au fost plantați la sfîrșitul secolului XIX de către: George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Dimitrie Domșa, Vasile Goldiș și Ioan Rațiu. Patru, dintre cei amintiți, au fost memorandiști, iar Vasile Goldiș a mobilizat populația românească în sprijinul celor judecați în monstruosul proces al Memorandumului.

²⁴ Ridicarea și dezvelirea monumentului aparține Muzeului județean Maramureș și Consiliului popular al comunei Băsești. (Informații primite, în data de 05.09.1984, de la dl. Valeriu Achim, fost vicepreședinte al Comitetului de cultură și artă al județului Maramureș (1968—1974), director al Muzeului județean Maramureș (1974—1982) și director al Teatrului dramatic — Baia Mare 1982—1987). Încă din 1968 a început o scurtă perioadă de comemorare a personalităților de seamă românești. Cinstirea și evocarea lor, fără omagiere, se făcea împotriva politicii oficiale.

²⁵ În fața Primăriei.

²⁶ Proiectul monumentului aparține sculptorului Traian Moldovan, atunci muzeograf principal la Muzeul județean Maramureș. Monumentul a fost construit în vara anului 1977 de către T.C. Maramureș. Ridicarea acestui monument s-a făcut prin efortul comun al Muzeului județean Maramureș și al Primăriei din Băsești.

²⁷ Al. Portase, Vibrant patriotism la Băsești, în „Pentru socialism”, XXVIII, nr. 6873, marți 29 noiembrie 1977, p. 1.

²⁸ Vezi nota 21.

²⁹ Georgeta Antonescu, Introducere, note și glosar la lucrarea lui Fr. Hossu-Longin, *Amin-tiri din viața mea*, Cluj-Napoca, 1975, p. 7.

Anii de școală primară și gimnazială Francisc Hossu-Longin îi face la Deva, Orăștie, Beiuș, Alba Iulia și Cluj. Între anii 1868—1872 studiază dreptul la Universitatea din Budapesta.

Ca elev, în ultimele două clase gimnaziale, participă la întemeierea „Societății junimeii studioase române din Cluj”³⁰, a societății secrete „Sătean”³¹, tot în Cluj și a unei „societăți de lecturi” din Orăștie³². Apoi, ca student, devine membru al „Societății Petru Maior”, adevărată instituție națională pentru tinerii români stabiliți temporar în capitala Ungariei.

Încă din timpul studenției, Francisc Hossu-Longin colaborează la publicații românești, activitate la care nu va renunța nici mai târziu, cu toate că și el, ca mulți alți intelectuali români ai vremii, a avut procese de presă, intentate de guvernele Ungariei și de autoritățile maghiare din Transilvania.

Avocatul Francisc Hossu-Longin se integrează în viața socială și culturală a județului Hunedoara. Totodată desfășoară o fructuoasă activitate și pe plan politic, fiind secretarul conferinței naționale de la Sibiu, din 12—14 mai 1881, cînd „se hotărăște unificarea Partidului Național Român din Banat și Ungaria cu Partidul Național Român din Transilvania într-un singur partid, cu numele acestuia din urmă”³³. Mai târziu va fi chiar membru al comitetului central al P.N.R.

În condițiile cînd națiunea română din Transilvania era lipsită de cele mai elementare drepturi, cînd stăpînirea maghiară îi tira pe români în procese pentru tot felul de vini imaginare, Francisc Hossu-Longin a luat apărarea românilor de nenumărate ori. Așa a fost în procesul Memorandului, de la 7—25 mai 1894, el fiind atunci unul dintre apărătorii frunțașilor români. „Tot el îi apără și pe cei trei tineri studenți implicați, la 1900, în procesul cununei lui Ian-cu”³⁴.

În timpul primului război mondial Francisc Hossu-Longin refuză și el, ca mulți alți români, să semneze „declarația de loialitate față de guvernul din Budapesta”, iar la 1 decembrie 1918 „se numără printre participanții marii adunări populare de la Alba Iulia”³⁵. Curînd după Marea Unire, deși era senator, s-a retras din viața politică, simțindu-se „străin într-o lume, în care politica se transformase în bună măsură într-o cale de căpătuială, fără a mai păstra legătura cu idealul căruia el i se dăruise”³⁶.

Piatra de căpătui, așezată pe mormîntul lui Francisc Hossu-Longin, este un adevărat monument memorial, ridicat de soția sa. Monumentul, bine păstrat, e un obelisc din marmoră neagră, înalt de 300 cm. Pe latura de nord are următoarea inscripție: „Aici odihnește în nădejdea învierii, Francisc Hossu-Longin, născut în Zam—Hunedoara, la 2.X.1847. Avocat, notar la conf. naț. Sibiu 1881. Fondator, conducător și sprijinitor al multor societăți culturale; apărător în procesul Memorandului; delegat al jud. Hunedoara în istorica adunare de la Alba Iulia 1.XII.1918 și în Marele Sfat din Sibiu; senator; comandor al ord. Ferdinand I; publicist; mort în Băsești la 12.XII.1935.” Urmează, mai jos, versurile scrise de soția sa: „Șezi cu îngerii la rînd/Lîngă Dumnezeu;/Nu te amări, curînd/Am să vin și eu/. Elena”. Elena Hossu-Longin, născută Pop de Băsești, a murit în anul 1940 înainte de a se produce marea nedreptate, răpirea unei părți din Transilvania, prin odiosul Diktat de la Viena, din 30 august.

Alte trei monumente memoriale, existente pe raza comunei Băsești, au fost dedicate eroilor căzuți pe fronturile celor două războaie mondiale.

Privind, retrospectiv, realitatea istorică, românii din monarhia austro-ungară au fost trimiși pe fronturile primului război mondial pentru a fi sacrificați, cît mai mulți posibil. În felul acesta slăbea considerabil rezistența lor în fața politicii de deznaționalizare și maghiarizare forțată, promovată de guvernanții de la Budapesta și de clasele dominante din Ungaria și Transilvania. Așa se explică mobilizarea și trimiterea a 400.000 de soldați români³⁷ să apere „o cauză

³⁰ Fr. Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 223.

³¹ Ibidem, p. 235.

³² Ibidem, p. 276.

³³ *Istoria României în date*, București, 1971, p. 245.

³⁴ Georgeta Antonescu, *loc. cit.*, p. 16. Cei trei tineri: I. Scurtu, G. Novacovici și C. Ster, „în noaptea de 31 dec. 1899 ... în numele studențimii române din Cluj, au pornit spre Tebea pentru a depune pe mormîntul lui Avram Iancu o coroană de lauri, cu o panglică pe care era scris: «Tinerimea română lui Avram Iancu. Dormi în pace, noi veghem»”. Cf. Fr. Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 355.

³⁵ Georgeta Antonescu, *loc. cit.*, p. 16.

³⁶ Idem.

³⁷ P. Teleagă, *Contribuția voluntarilor români din Transilvania, Banat și Bucovina la lupta pentru desăvîrșirea unității statului național român*, în *SMMIM* 6, 1973, p. 139

ce nu era a lor, ci tocmai contrariul: triumful și însemna moartea lor”³⁸. Aceeași constatare o făcea și prof. univ. S. Măndrescu, la 15 martie 1915, când spunea: „Biruința armatelor austro-ungare înseamnă în orice caz moartea noastră a tuturor”³⁹. „Mulți români ... din imperiul austro-ungar erau sacrificiați pentru o cauză nedreaptă”⁴⁰, precizează și Șt. Pascu. Jertfirea a zeci de mii de vieți românești au adăugat tot atâtea dureri la cele strînse în 230 de ani, de cînd îi apăsă „jugul de fier” habsburgic, peste care, în ultimii 51 de ani (1867—1918), s-au suprapus nenumerate nedreptăți și vexațiuni, venite din partea guvernanților de la Budapesta în numele așa-zisului „stat național maghiar”.

Nedreptățile și crimele contra națiunilor din monarhia bicefală puteau fi stopate numai prin dispariția acestui stat anacronic din centrul Europei. Existența lui înceta la sfîrșitul anului 1918, la un an doar după dispariția altui imperiu, cel țarist. Se adevărea astfel previziunea lui Engels, din 1888, când scria: „dacă miine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie”⁴¹. La dispariția anacronicului stat și-au adus o importantă contribuție și românii transilvăneni, luptînd împotriva armatelor austro-ungare, prin zecile de mii de voluntari înrolați în armatele României, Italiei, S.U.A. și Franța”⁴². dînd mari jertfe pe fronturile de luptă respective. Apoi, între 16 aprilie—4 august 1919, armata României întregite a luptat pînă la zdrobirea armatei ungare, obligîndu-i pe guvernanții de la Budapesta să recunoască actul Unirii Transilvaniei cu România. În această perioadă poporul român unit a dat noi jertfe pentru libertatea și independența sa. Trebuie precizat faptul că jertfelor de pe fronturile deschise de imperiul bicefal s-au adăugat și jertfele din rîndurile populației civile românești, după intrarea României în război, la 27 august 1916, culminînd în perioada decembrie 1918—mai 1919, cînd armata ungară a fost alungată de pe pămîntul românesc, la vest de Tisa.

Între cei ce și-au jertfit viața, apărînd pămîntul sfînt al României, se află numeroși eroi și din satele codrenești, pentru cinstirea cărora au fost ridicate însemne de aducere aminte.

În centrul satului Stremț există monumentul eroilor căzuți în primul război mondial, fiind construit din beton și piatră fasonată, de către un meșter pietrar din Benesat, jud. Sălaj. Are înălțimea de 305 cm. Ctitorul monumentului este Vasile Tămășan, emigrant în America, cel ce și-a pierdut trei frați în război. Acolo, în America, a colectat banii necesari, ridicării însemnului memorial. Au contribuit la această colecție atît emigranții din Stremț cit și emigranți pomeniți din alte localități ale zonei — Codru⁴³.

Obeliscul monumentului are deasupra o frumoasă cruce cu brațele trilobate, precum și alte ornamente ca: denticuli, colonete adosate, un fronton și o mulară. Între elementele ornamentale a fost săpată inscripția: „Eroilor morți în războiul pentru întregirea neamului. Florian Tămășan, Ioan Tămășan, Ilie Tămășan (cei trei frați n.n.), Vasile Pop, Andrei Menț, Nuț Bugă, Ioan Ghigran, Petru Contraș, Ioan Cosma, Onuț Mureșan, Ioan Pop, Nuț Pop, George Sălăjan, Mihai Tămășan, Constantin Tomșa. Vecinica lor pomenire”. Pe postamentul, din beton, a fost săpată cifra „1927”, care indică data dezvelirii monumentului.

În primele zile ale lunii septembrie 1940 ocupanții horthyști au profanat și acest monument, ca multe altele din Transilvania de nord martirizată prin Diktatul de la Viena. Dintr-un șanț, unde-l aruncaseră ocupanții, a fost ridicat de localnici și așezat în cimitir. De acolo este readus pe locul inițial, de învățătorul Nichifor Măghereșean cu ajutorul aceluiași localnici⁴⁴, chiar în ziua cînd ocupanții horthyști părăseau satul în mare grabă, alungați de trupele române eliberatoare.

În anul 1974 monumentul a fost reparat cu sprijinul material al Primăriei din Băsești, avînd loc următoarele operații: refacerea inscripției și a părților degradate precum și împrejmuirea monumentului cu un gard din prefabricate⁴⁵.

³⁸ St. M. Lazăr, *Fragmente din epopeea Unirii — Ardealul în 1918—*, în „România eroică” 3—4/1934, p. 16.

³⁹ *Congresul Românilor de peste hotare aflaători în țară*, București, 1915, p. 45.

⁴⁰ Șt. Pascu, *La Romania e l'Italia e la creazione del loro stato nazionale unitario*, în „*Memoriile secției de științe istorice*”, Seria IV, tomul XIII, 1983, București, 1985, p. 51.

⁴¹ Scrisoarea lui Engels către C. Nădejde din 4 ian. 1888, în „*Presa muncitorească și socialistă din România*”, vol. I (1865—1900), Partea I (1865—1889), București, 1964, p. 188.

⁴² P. Teleagă, *loc. cit.*, p. 143—154.

⁴³ Informațiile primite, în data de 13.09.1979, de la Gheorghe Tămășan din satul Stremț, nr. 18, comuna Băsești.

⁴⁴ Informator Vasile Sălăjan din satul Stremț, nr. 91.

⁴⁵ Informațiile au fost date de prof. Traian Pop, în 1979, directorul școlii generale din Stremț. În 1974 a coordonat lucrările de reparație și protejare a monumentului.

Un alt monument memorial, dedicat eroilor căzuți în primul război mondial, se află în parcul comunei Băsești și a fost construit de meșterul zidar Balint, din Cehul Silvaniei, sub îndrumarea învățătorului Vasile Robu și a preotului Alexandru Achim, prin contribuția bănească a localnicilor⁴⁶. Monumentul, înalt de 445 cm, a fost dezvelit în anul 1934⁴⁷. Atunci avea o inscripție cu numele eroilor, pe care ocupanții horthyști au răzuit-o în luna septembrie 1940. S-au păstrat doar anii de război: „1914—1918”⁴⁸.

Vara anului 1940 a constituit pentru România un moment de grea cumpănă în istoria sa mult milenară, prin răpirea unei părți considerabile din pământul său strămoșesc: Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herței, Transilvania de nord și Cadrilaterul, iar câteva milioane de români au fost ruși, izolați și înstrăinați de neamul lor. Ocupanții, indiferent de neam, au terorizat și maltratată populația românească, au comis asasinat în masă. Recucerirea teritoriilor smulse din trupul țării și alungarea odioșilor năvălitori, dincolo de hotarele stabilite prin pacea de la Trianon, din 4 iunie 1920, a cerut poporului român multe și grele jertfe omenești și materiale, date pe fronturile celui de al doilea război mondial. Celor căzuți la datorie li s-au ridicat monumente iar unde este cazul cimitirele și mormintele eroilor sînt ocrotite cu pietate.

Satul Săliște, din comuna Băsești, are un monument memorial înalt de 250 cm. A fost construit de către meșterul zidar Gheorghe Sălăjan, din localitate, în anul 1974⁴⁹, fiind amplasat în curtea bisericii.

Pe placa de marmoră neagră, de 33/25 cm, a fost săpată inscripția: „Ridică (crucea n.n.) de către vâd. Bretan Vilma spre lauda lui D-zeu și în amintirea soțului ei Bretan Gheorghe căzut pe front”. Monumentul, bine conservat, este simplu și lipsit de elemente ornamentale. Poate ține loc de ornament crucea săpată în placa de marmoră.

Pe raza comunei Băsești, în cimitirul satului Stremț, se află și un mormint comun pentru trei eroi căzuți în luptele cu dușmanii hitleristo-horthyști. Grav răniți, în apropiere de satul Socond (jud. Satu Mare), au fost aduși la Stremț, unde era un spital de campanie. Nu au putut fi salvați și-și dorm somnul de veci în acest cimitir. Mormintul este protejat cu un gard din leațuri.

Pe crucea de lemn, a fost fixată o placă din tablă pe care citim următoarea inscripție: „Aici odihnesc eroii căzuți în lupte pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist (hitleristo-horthyst n.n.): sold. Vezeanu Radu-Călinești, Olt înm. 20.X.1945; Căpr. Ghițureanu C-tin — Al-maj Dolj; sold. Epure Ioan — Bogdănești Bacău înm. 22.XI.1944”.

Cei trei eroi și-au jertfit viața cu câteva zile înainte de a fi restabilită granița de vest a României, la 25 octombrie 1944.

TRAIAN URSU

LES MONUMENTS HISTORIQUE DE LA COMMUNE DE BĂSEȘTI—LE DÉPARTEMENT DE MARAMUREȘ

(Résumé)

Dans la commune de Băsești et les villages-satellites, Săliște et Stremț, il y a sept monuments historiques consacrés à la personnalité de George Pop de Băsești (1835—1919) et Francisc Hossu-Longin (1847—1935) ainsi qu'aux héros des localités mentionnées.

⁴⁶ Informațiile au fost comunicate de către d-na Safta Robu, soția fostului director, în învățătorul Vasile Robu.

⁴⁷ Darea de seamă pe anul 1934, în „România eroică”, 5—6/1935, p. 19.

⁴⁸ Monumentul a fost prezentat în *Marmația*, 5—6, 1979—1981 p. 362—363. Acolo nu au fost nominalizați eroii din al doilea război mondial. Dăm numele lor aici: Pop Teodor, Pop Mihai, Mărieș Traian, Pop Vasile, Boitor Ambrozie, Pop Ambrozie, Pop Gheorghe, I. Ioan, Rus Gheorghe I. Gh., Ianoș Vasile, Ianoș Dumitru, Roatiș Florian, Pop Ioan I. t., Marinca Victor Pop Gheorghe. Se impune refacerea inscripției și transcrierea numelor eroilor din cele două războaie mondiale pe plăci de marmoră, care să fie fixate pe monument.

⁴⁹ Informații primite, în data de 13.09.1979, de la Bretan Onuț, de 75 de ani, din satul Săliște nr. 15.

George Pop de Băsești a consacré toute sa vie à la lutte pour les droits et les libertés nationaux des Roumains à l'époque de l'Empire austro-hongrois, en tant que président du Parti National Roumain de la Transylvanie et de la Grande Assemblée Nationale d'Alba Iulia du 1-er Décembre 1918, laquelle a imposé l'union définitive de la Transylvanie à la Roumanie.

Francisc Hossu-Longin, combattant lui aussi en faveur des droits des Roumains, a été l'un des défenseurs des Roumains dans le procès du Mémorandum.

Les héros évoqués sont tombés pendant les deux guerres mondiales, en lutte pour l'affranchissement des terres roumaines du joug des envahisseurs étrangers.